

Η ΠΟΛΗ, Η ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Mark Billinge

Magdalene College, Cambridge

Λίγα φαινόμενα έχουν διατηρήσει μονιμότερη και σημαντικότερη θέση στη μελέτη της Ιστορικής Γεωγραφίας από εκείνα της πόλης και της αστικοποίησης. Παρατηρώντας τα διαχρονικά –από τις αρχές της αστικοποιημένης κοινωνίας, μέσα από το Μεσαίωνα, την Αναγέννηση και τους μοντέρνους και έως τους μετα-μοντέρνους καιρούς–, η πόλη και η αστικοποίηση έφθασαν να αντιπροσωπεύουν –μάλιστα να εκφράζουν– τα ίδια τα στοιχεία που ορίζουν την ιστορικο-γεωγραφική ανάλυση στον πυρήνα της: από τη μια μεριά την ανθρώπινη εμπειρία, την κατοχή και οργάνωση του χώρου (“γεωγραφία”), και από την άλλη τον πόθο και την ικανότητα της ανθρωπότητας να αντιπροσωπεύει τον εαυτό της και τα υψηλότερα ιδανικά της διαμέσου του συγκεκριμένου μέσου της δομημένης μορφής (“ιστορία”). Με άλλα λόγια, το ιστορικό της πόλης είναι, κατά την πιο ρεαλιστική έννοια, το ιστορικό της ίδιας της κοινωνικής εξέλιξης, ή, εκφρασμένο διαφορετικά: η πραγματική ιστορία της ιστορίας. Όπως το έθεσε ο Άγγλος ποιητής και σχολιαστής του 18ου αιώνα William Cowper: “Ο Θεός έπλασε τη χώρα, αλλά ο άνθρωπος έπλασε την πόλη.”

1. Sassetta (Stefano di Giovanni), 1392-1450, “Ο Αγ. Φραγκίσκος της Ασίζης απορνεύει τον επίγειο πατέρα του” (Novdino).

Στα πλαίσια αυτού του γενικού ισχυρισμού, μπορεί κανείς να υποστηρίξει επίσης ότι υπάρχει μια ζωτική διάκριση που πρέπει να τονισθεί, ανάμεσα στην *πόλη* (νοούμενη πρωτίτως ως το δομημένο περιβάλλον) και την *αστικοποίηση* (που θεωρητικοποιήθηκε γενικότερα ως εκείνο το πλέγμα των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών αντιλήψεων, που η δομημένη μορφή έχει προσπαθήσει με διάφορους τρόπους να αντιπροσωπεύσει και να εκφράσει!). Η αναγνώριση αυτής της διάκρισης παραμένει, με τη σειρά της, κρίσιμη για τη διεξαγωγή της ιστορικο-γεωγραφικής έρευνας: και αν εκείνα που απασχολούσαν προγενέστερα τους ερευνητές ήταν η πόλη και η μεταβαλλόμενη μορφολογία της, τότε είναι ξεκάθαρο ότι πιο πρόσφατα οι επιστήμονες έχουν στραφεί προς τη μεγαλύτερη πρόκληση, που συνίσταται στην απόπειρα να καθορίσουν και να εξηγήσουν την πιο άμορφη, αν και ίσως γονιμότερη και πιο αμετάβλητη, έννοια της ίδιας της αστικοποίησης. Αυτό δεν είναι δίλογο εκπληκτικό, διότι είναι ξεκάθαρο ότι στη δομημένη μορφή της πόλης –που είναι έτσι κι αλλιώς σημαντική– έχουμε μόνο το περιβλήμα αυτής της γενικότερης διαδικασίας: το προϊόν και την αναπαράσταση της

2. Bernardo Bellotto, 1721-1780, "Άποψη της Ponte delle Navi", Βενετία (Εδμβούργο).

αστικοποίησης, όχι την έμπνευσή της, την καθορίζουσα αιτία, ή την κινητήρια δύναμή της. Διότι ακόμη και αν αποφασίσουμε να χαρακτηρίσουμε την πόλη, για σημαντικές περιόδους της ιστορίας της, ως, είτε γενικώς παραγωγική, είτε καταναλωτική πλούτου και πόρων, πρέπει βέβαια να αναγνωρίσουμε ότι αυτή η παραγωγή και η κατανάλωση βασιζόντουσαν σε μια πιο γενικευμένη μέθοδο απόσπασης ενός πλεονάσματος, της οποίας η πόλη αποτελούσε μόνον ένα οργανωτικό τμήμα, και όχι το καθοριστικό σύνολο. Για την ιστορική γεωγραφία, λοιπόν, η ιστορία της πόλης δεν είναι παρά ένα μέρος της ευρύτερης ιστορίας της τάσης προς την αστικοποίηση.

Ως προς αυτό, οι ιστορικοί γεωγράφοι έχουν επηρεασθεί πολύ από τους συναδέλφους τους των κοινωνικών επιστημών γενικότερα. Ο εικοστός αιώνας κατέδειξε, όσο κανένας άλλος, πώς, κάτω από διαφορετικές τεχνολογίες, η αστική κοινωνία επεκτάθηκε πέρα από τα φυσικά όρια της πόλης όπως τη γνωρίζουμε, υπερβαίνοντας το προγενέστερο περιβλήμα της για να αστικοποιήσει ακόμη κι εκείνους που δεν ζουν, και δεν έζησαν ποτέ, μέσα στην ίδια την πόλη. Στις μέρες μας, αυτό είναι λιγότερο ζήτη-

μα φυσικής εξάπλωσης, ή ακόμα πληθυσμιακής μετανάστευσης (δηλαδή "αστικοποίησης", όπως ήταν γνωστή στο 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα), ενώ είναι περισσότερο ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα πολιτιστικής, κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ηγεμονίας – η διεύθυνση στη ζωή των απλών ανθρώπων ολόκληρου του κόσμου των αξιών, που έχουν ίσως αστική προέλευση αλλά καθολική επιρροή.

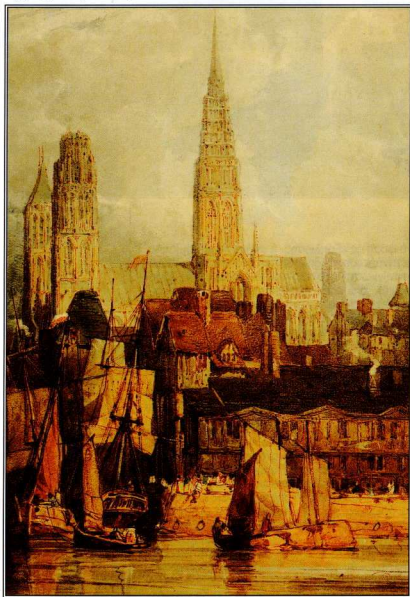
Η πιο πρόσφατη ιστορική γεωγραφία έχει προσπαθήσει να συλλάβει και να αναπτύξει στις αναλύσεις της αυτήν την ευρύτερη έννοια της πόλης, που επεκτείνεται πέρα από τα όριά της, για να φθάσει και να διαποτίσει τον υπόλοιπο κόσμο. Κατά τον ίδιο τρόπο που αναγνωρίζουμε σήμερα ότι ζούμε (είτε κατοικούμε στο Τόκιο είτε στη Νέα Υόρκη, στα Πυρηνάια ή στα Δωδεκάνησα) σε μια αστική κοινωνία –στην οποία τα δρώμενα και οι υποθέσεις της πόλης αποτελούν τα δρώμενα και τις υποθέσεις του σύγχρονου κόσμου–, έτσι και η ιστορική γεωγραφία έφθασε να αναγνωρίσει και να κατανοήσει ότι, κατά μία πολύ πραγματική έννοια, τα πράγματα ήταν πάντα έτσι – και και σε πιο περιορισμένη γεωγραφική κλίμακα. Μήπως η Μέμφις ή η Βαβυλώνα, η Αθήνα ή η Ρώμη, η Αλεξάνδρεια ή η Κωνσταντι-

νούπολη, η Βενετία ή η Φλωρεντία δεν ήταν η καθεμία τους ένα κέντρο του τότε γνωστού κόσμου, που διάχυσε το αστικό της πνεύμα (της υψηλότερης κοινωνικής τάξης, της πολιτικής διοίκησης, του πνευματικού επιτεύγματος) αλλά και επέκτεινε την εντυπωσιακή της δύναμη τόσο στο άμεσο περιβάλλον όσο και, μέσω των μακρινών ανταλλαγών, στον ευρύτερο εξωτερικό κόσμο; Εκείνο που διαχωρίζει αυτές τις αρχαίες και πρώιμες μοντέρνες πόλεις από τις αντίστοιχες σύγχρονες είναι η τεχνολογία και όχι ο σκοπός: η ιστορία και όχι η ουσία, η αρχιτεκτονική μορφή και όχι η στρατηγική λειτουργία.

Το αποτέλεσμα αυτών των διαπιστώσεων, τουλάχιστον για τους ιστορικούς γεωγράφους, είναι ξεκάθαρο: πρώτον, η έννοια της αστικοποίησης ούτε εμπεριέχεται σε, ούτε είναι ταυτόσημη με εκείνη της πόλης, και δεύτερον, η ιστορία της αστικοποίησης είναι ουσιαστικά μια ιστορία συνέχειας και όχι διάλειψης. Η πόλη και ο-ιστός της παραμένουν βέβαια σημαντικά – και μάλιστα ως αντικείμενο ιστορικής έρευνας –, αλλά η μεταβαλλόμενη πλαστική μορφή της είναι (συγκρι-

3. Richard Parkes Bonington, 1802-1828, "Άποψη της Ρουένης από τις όχθες" (Λονδίνο).

τικά με τη μεγαλύτερη σταθερότητα της αστικής διαδικασίας) περισσότερο θέμα ανατομίας παρά φυσιολογίας, διότι είναι –ως επί το πλείστον– το αποβληθέν δέρμα ενός πάντα πολύ μεγαλύτερου όντος, του οποίου το ζωντανό σώμα έχει προχωρήσει σε μεγαλύτερα και ίσως πιο επικίνδυνα πράγματα. Αν λοιπόν πρόκειται να καταπιαστούμε σωστά με το θέμα της πόλης στην ιστορικο-γεωγραφική έρευνα, τότε οφείλουμε να ασχοληθούμε και με τον μεγαλύτερο συγγενή της: την επιρροή της αστικοποίησης πάνω στο ιστορικό παρελθόν.

Η πόλη: λειτουργία και μορφή

Όπως είναι σαφές από τα παραπάνω, η ανάλυση της μορφής και της λειτουργίας, καθώς και της πόλης και της αστικοποίησης, αποτελούν ξεχωριστούς και αναγνωρίσιμους κλάδους της ιστορικο-γεωγραφικής έρευνας. Φυσικά, έχουν διαμορφωθεί διάφορες ερευνητικές παραδόσεις για να καταπιαστούμε με τον κάθε κλάδο, αναπτύσσοντας στην πορεία τους τις δικές τους μεθοδολογίες, θεωρίες και ορθοδοξίες. Παρά ταύτα, *όσον αφορά την ίδια την πόλη*, έχουν γίνει σοβαρές απόπειρες για να συσχετισθούν μορφή και λειτουργία, και να εξετασθεί πώς μπορεί να αποδειχθεί ή να απορριφθεί η υπεροχή της μιας πάνω στην άλλη. Από τη φιλοσοφική πλευρά, πολλά έχουν στηριχθεί στην ορθότητα των γενικών θεωριών της λειτουργικότητας και της αιτιότητας: η λειτουργικότητα καθορίζεται από τη μορφή, ή συμβαίνει το αντίστροφο; Πιο συγκεκριμένα, μπορεί η μορφή της πόλης να είναι εκείνη που καθορίζει τη φύση της αστικής ζωής εντός της, ή αντίθετα, μήπως η πόλη μπορεί να αποκτήσει συνεκτική μορφή μόνον όταν οι λειτουργίες της –τόσο οι αυτόνομες όσο και οι ευρύτερα κοινωνικές– εκφράζονται ομοί-

5. Ford Madox Brown, 1821-1893, "Ergasia" (Μάγισσες).
(Μόναχο).

(Όπως και η πλειονότητα των κοινωνικών επιστημόνων, οι γεωγράφοι στηρίχθηκαν πολύ στους αρχαιολόγους για την κατανόηση των προϊστορικών αστικών μορφών, παρά το γεγονός ότι είχαν πολλά σημαίνοντα και μοναδικά να πουν ως προς τις διαδικασίες που οδήγησαν στη δημιουργία των πρώτων πόλεων – βλέπε πιο κάτω.) Είναι φανερό πως οι ιστορικοί γεωγράφοι αναγνωρίζουν επίσης ότι υπήρξαν και άλλα είδη πόλεων, που εμπίπτουν μόνον ατελώς σ' αυτές τις ιδεατές κατηγορίες – οι κυριότερες σ' αυτές τις ιδεατές κατηγορίες είναι οι αποικιακές πόλεις της πρωτογενούς και της μεσογενούς περιόδου, καθώς και οι μη καπιταλιστικές ("σοσιαλιστικές") πόλεις του εικοστού αιώνα στην Κίνα και τη Σοβιετική Ένωση. Χαρακτηριστικά, εν τούτοις, αυτά τα πιο ασυνήθιστα φαινόμενα θεωρήθηκαν ως τροποποιήσεις και προσαρμογές των ιδιαίτερων μορφών που διακρίναμε πιο πάνω, και, παρά τις λεπτομερείς μελέτες που τους αφιέρωσαν οι ιστορικοί γεωγράφοι, δεν κατάφεραν να καθιερώσουν γενικά μοντέλα ενός απόλυτου και αναλλακτικού τύπου.

4. Francesco Guardi, 1712-1780, "Eva αρχιτεκτονικό κάρπισμα" (Λονδίνο).

μορφα και συνεκτικά; Αρκετό ενδιαφέρον έχει προκληθεί και από τις αναλλακτικές θεωρίες της συναπιότητας ή της συγκυρίας της ανθρώπινης δράσης και της δομικής επιταγής, ή, στα πλαίσια των μαρξιστικών σπουδών, των διαλεκτικών κατασκευών του ιστορικού υλισμού.

Ανεξάρτητα όμως από τη μέθοδο, ή ακόμη και την περίοδο, της μελέτης (στις οποίες θα επανέλθω), παραμένει αληθές ότι όλες αυτές οι απόπειρες, είτε για να κατανοηθεί αποκλειστικά η μορφή της πόλης είτε για να συσχετισθεί η δομημένη μορφή της με τις διαδικασίες που εμπεριέχει, έχουν αποδώσει κυρίως συγκεντρώνοντας τα επιχειρήματά τους μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής μετάβασης, που σηματοδοτείται από τέτοιου είδους γενικές αποδεκτά επιχειρήματα, όπως εκείνα που αναφέρονται στη μετάβαση από τον προ-φεουδαρχισμό στον φεουδαρχισμό, από τον φεουδαρχισμό στον καπιταλισμό ή, πιο πρόσφατα, από το μοντερνισμό στο μετα-μοντερνισμό. Έτσι, τα αστικά αρχέτυπα της ιστορικής γεωγραφικής ανάλυσης μπορούν τάχιστα να ορισθούν ως: α. οι προ-φεουδαρχικές πρωτοπόλεις της αρχαιότητας, β. οι φεουδαρχικές (ή προ-βιομηχανικές) πόλεις του ευρωπαϊκού μεσαίωνα, γ. η καπιταλιστική (ή βιομηχανική) πόλη της σύγχρονης περιόδου και δ. οι αμφλεγόμενες μορφές των μετα-καπιταλιστικών, μετα-μοντέρνων πόλεων της σύγχρονης εμπειρίας. Αφήνοντας στην άκρη τις τελευταίες προς το παρόν, η σημαντικότερη προσφορά της ιστορικής γεωγραφίας ήταν η κατανόηση της μορφής της πόλης κατά τις φεουδαρχικές και καπιταλιστικές περιόδους: περιόδους, στη διάρκεια των οποίων, όχι συμπτωματικά, τα επικρατούντα τεχνολογικά επίπεδα συνωμάτησαν για να δημιουργήσουν μια οικειότερη σχέση μεταξύ της κοινωνικο-οικονομικής λειτουργίας και της φυσικής διαμόρφωσης της πόλης, οικειότερη από ό,τι συνέβη είτε προγενέστερα είτε αργότερα.

6. L S (Lawrence Stephen) Lowry, 1887-1973, "Επιστροφή από το Μύλο" (Σάλφρντ).

Λαμβάνοντας υπόψη μας όλες αυτές τις παρατηρήσεις και αναγνωρίζοντας την εντατικότερη ενασχόληση της ιστορικής γεωγραφίας με την καταγραμμένη ιστορία παρά με την προϊστορία, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η σπουδαιότερη προσφορά της στην κατανόηση της αστικοποίησης και της πόλης ήταν να καθορίσει: α. τη μορφή και λειτουργία της φεουδαρχικής/μεσαιωνικής και της καπιταλιστικής/πρωτο-μοντέρνας/μοντέρνας πόλης και β. τη φύση της αστικοποίησης γενικότερα¹. Μπορούμε τώρα να εξετάσουμε αυτές τις δύο όψεις με τη σειρά τους.

Η πόλη και η αστική μορφολογία

Στα πλαίσια της ιστορικής γεωγραφίας, οι πρώτες συζητήσεις γύρω από τη μορφή της πόλης υπό την φεουδαρχία και τον καπιταλισμό προήλθαν αρχικά από το έργο και τις παραδόσεις της Σχολής Ανθρώπινης Οικολογίας του Σικάγο στις αρχές του εικοστού αιώνα (τις θεωρίες των Park, Burgess και Hoyt², καθώς και τις ιστορικές προεκτάσεις αυτών των θεωριών από τον Sjöberg³), και αργότερα από τους ρεβιζιονιστές κριτικούς της ίδιας Σχολής. Η ίδια Σχολή του Σικάγο αντλούσε μεγάλο μέρος της ισχύος της από την ενσωμάτωση του Κοινωνικού Δαρβινισμού στο δικό της όραμα της πόλης, ως ενός δομημένου, δυναμικού και οικολογικά ζωντανού

κοινωνικού οργανισμού. Ο Burgess προσδιόρισε την ουσιαστική μορφή της βιομηχανικής (μοντέρνας) πόλης, και ο μεταγενέστερος συναδελφός του Gideon Sjoberg τροποποίησε αυτές τις διαπιστώσεις για να τις προσαρμόσει στις διαφορετικές τεχνολογίες που θεωρούσε ότι υπήρχαν στις μικρότερες και πιο περιορισμένες βιομηχανικές μορφές της πόλης.

Η άποψη του Burgess ήταν ότι η "μοντέρνα" πόλη – το μοντέλο του ήταν το Σικάγο του εικοστού αιώνα, αν και θεωρήθηκε ότι οι ευρύτερες παράμετροι του εφαρμόζονται σε κάθε πόλη με ουσιαστικά βιομηχανικό χαρακτήρα – ήταν χωρισμένη σε ομογενείς περιοχές, βασισμένες πάνω στους λειτουργικούς διαχωρισμούς του εμπορίου, της βιομηχανίας και της κατοικίας, και ότι αυτοί οι διαχωρισμοί και η χωρική διάρθρωσή τους καθορίζονται από τη θεμελιώδη αγορά της γης, που ήταν οργανωμένη πάνω σε οικονομικές βάσεις. Λόγω του ανταγωνισμού για την απόκτηση γης, αυτές οι διαφορικές λειτουργίες εμπλέκονται αναγκαστικά στην προσπάθεια να εξασφαλίσουν τους πλεονεκτικότερους (οικονομικά αποδοτικότερους) χώρους. Η κυρίαρχη τεχνολογία ήταν εκείνη που επέβαλε το γεωγραφικό κέντρο της πόλης ως το χώρο με τη μέγιστη χρησιμότητα, και ιεράρχησε τις χρήσεις της γης σε ίσες αποστάσεις γύρω από αυτό. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί μια πόλη με ομόκεντρες λειτουργικές ζώνες (ή, σύμφωνα με την τροποποίηση που

πρότεινε ο Hoyt, η οποία βασιζόταν σε μια διαφορετική προσπελασιμότητα των αρτηριών στο κέντρο, με τομείς σφηνοειδούς σχήματος), που ήταν όλες θεμελιωμένες πάνω σε μια σφύζουσα αγορά γης, με μια χαρακτηριστική καμπύλη προσφοράς ανοικτών. Οι ιστορικοί γεωγράφοι δεν άργησαν να αντιληφθούν ότι εκείνο που είχε αρχικά προταθεί ως μοντέλο της βιομηχανικής πόλης ήταν στην πραγματικότητα ένα γενικότερο μοντέλο της καπιταλιστικής πόλης, στην οποία η εμπορευματοποίηση της γης (η διαθεσιμότητά της στην ελεύθερη αγορά ως διαπραγματεύσιμο αγαθό) αποτελούσε το κλειδί της κατονομής της.

Οι λεπτομέρειες των μοντέλων των Burgess και Hoyt δεν άργησαν να αμφισβητηθούν, και να εγκαταλειφθούν ακόμα, αν και κάποιες απόψεις διατηρήθηκαν ως βασικά ευριστικά* εργαλεία, που χρησιμοποιούν στο να γίνει κατανοητή, με τους απλούστερους όρους, της θεμελιώδους φύσης της χωρικής διάρθρωσης κάθε δυτικο-ευρωπαϊκής πόλης που ήταν οργανωμένη σύμφωνα με τις καπιταλιστικές αρχές. Πιο ενδιαφέρουσα υπήρξε η απόπειρα, στον οικιστικό τομέα, να αναγνωρισθούν και να εντοπισθούν οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και να συζητηθεί, στο πλαίσιο των κοινωνικών τάξεων, σε ποιο βαθμό η επιρροή του καπιταλισμού πάνω στην κοινωνία επέφερε τη δημιουργία λειτουργικών σχέσεων μεταξύ κατοικίας, εργασίας, κύρους και οικονομικής ισχύος: μια μορφή περιβαλλοντικού κοινωνικού υστερμινισμού. Η κοινωνική καταξίωση μέσα στις εχθριστές περιοχές κατοικίας θεωρούνταν ότι αύξανε από το κέντρο προς τα έξω, καθώς η αστική ελίτ αντικαθιστούσε τη μειωμένη πρόσβαση στο κέντρο με τις αυξανόμενες ανέσεις των περιφερειακών προαστίων.

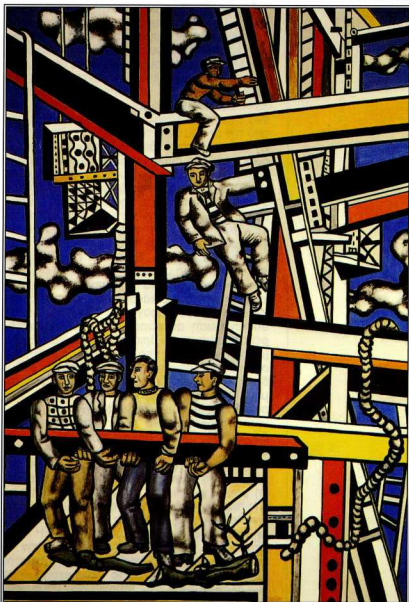
Οι ιστορικοί γεωγράφοι απορρίπτουν όλο και περισσότερο αυτές τις απλές αντιλήψεις, μέχρι και με την αντιστροφή της εξίσωσης, δηλαδή με τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της από τη γεωγραφική και καθαρά οικονομική πλευρά της κοινωνικής ανάπτυξης, και την εστίασή της σε θεσμικές και οινει-θεσμικές δομές, οι αποφάσεις των οποίων είναι δυνατόν να εκφραστούν χωρικά, αν και μπορεί να μην προέρχονται από τον ίδιο το χώρο⁴.

Το έργο του Sjoberg, που αποπειράθηκε να τροποποιήσει το σχέδιο του Burgess, για να κατασκευαστεί ένα εξίσου γενικό μοντέλο της βιομηχανικής πόλης, βρίσκεται πιο κοντά στα ενδιαφέροντα των ιστορικών γεωγράφων. Ενώ η ιδέα της βασικής συνοχής στην αστική αγορά γης διατηρήθηκε (ένα θεμελιώδες μειονέκτημα), κι έτσι η γενική θέση του διαχωρισμού των λειτουργιών παρέμεινε, ο Sjoberg ισχυρίστηκε ότι εδώ, για τις μικρότερες περιτειχισμένες πόλεις του μεσαίωνα, οι προτιμήσεις για κοινωνική καταξίωση αντιστράφηκαν, με αποτέλεσμα, να εγκατασταθεί η αστική ελίτ στο κέντρο, κοντά στα συμβολικά ορόσημα της πόλης (την εκκλησία, την αγορά και τη δημοτική αρχή), πράγμα που είχε ως συνέπεια τον υποβιβασμό του κύρους τόσο της κατοικίας όσο και της λειτουργίας προς την περιμέτρο της πόλης. Πέρα από αυτές τις περιμέτρους, στον οινει-αστικό χώρο βρίσκονταν οι αποκλεισμένες ομάδες με τις περιθωριακές τους αστικές λειτουργίες. Αν

το κάποτε εντυπωσιακό όραμα του Sjoberg για την πόλη ήταν βασικά προ-βιομηχανικό, η εμφάνιση που έδινε στη συνοχή του χώρου, μέσω της θεμελιώδους αγοράς της γης, παρέμεινε καθαρά καπιταλιστική, και υπό αυτήν την έννοια ανεπαρκής για να κατανοηθεί εκείνο που, εν κατακλείδι, ήταν ουσιαστικά μια φεουδαρχική πόλη. Χρειάζονταν οι ρεβιζιονιστικές θεωρίες του J. E. Vance⁵ για να δώσουν στους ιστορικούς γεωγράφους μια εναλλακτική εικόνα της μεσαιωνικής πόλης, που αναγνωρίζαν άμεσα τόσο την προ-καπιταλιστική της ύστατα όσο και την ουσιαστικά συνεχιζακή και κοινωνική φύση της.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, το έργο του Vance έδωσε έμφαση όχι στη χωρική τάξη ή ακόμα και την αταξία της μεσαιωνικής πόλης, αλλά στις κοινωνικές επιταγές και τις άκρας διαφορετικές οργανωτικές αρχές του προ-καπιταλιστικού κόσμου, που του έδωσαν μορφή και συνοχή. Έχουμε λοιπόν μια πόλη, στην οποία ο αστικός χώρος δεν είχε ακόμη γίνει αντικείμενο εμπορευματοποίησης, και έτσι ήταν διαθέσιμος με-

7. Fernand Léger, 1881-1955, "Κατασκευαστές", 1950, Biot (vfr. Γαλλία), Μουσείο Léger.

σω κληρονομιάς (και όχι αγοράς) και εξαιρετικά επηρεασμένος από τις τοπικές ιδιαιτερότητες των προσωπικών οικιστικών προτιμήσεων, των συντεχνιών, του κοινωνικού κύρους και της εκκλησιαστικής δύναμης. Η εγκατάσταση σε ορισμένες περιοχές της πόλης (αν και σημαντική για κάποιες λειτουργίες που χρειαζόνταν στενή χωρική γειτνίαση) ήταν λιγότερο σημαντική από την κοινωνική θέση, κι έτσι δημιουργήθηκε μια πόλη, που ήταν οργανωμένη (όπως καθιέρωτο στην φεουδαρχική κοινωνία) μάλλον κάβητα παρά οριζόντια, πιο ιεραρχικά παρά ανταγωνιστικά, και πιο στενά σε σχέση με συμβολικά ιδεώδη παρά με καθαρά γεωγραφικές ρυθμίσεις⁶. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κοινωνική θέση καταξιώνονταν από το βιοτικό επίπεδο των ατόμων (τη θέση τους στην ιεραρχική κλίμακα) παρά από την καθαρά γεωγραφική τους θέση. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η Λεοντίδου έχει πρόσφατα προτείνει ένα γενικά παρεμφερές μοντέλο για τη σύγχρονη μεσογειακή πόλη⁷.

Εδώ λοιπόν υπήρχαν δύο αντιπροσωπευτικοί τύποι, που τόνιζαν μια σημαντική διάζευξη μεταξύ της φεουδαρχικής και της καπιταλιστικής πόλης. Ο ένας ήταν ένα μοντέλο αββαϊκής μορφολογίας, βασισμένο στις κοινωνικές σχέσεις και καθορισμένο από την ηθική οικονομία, ο άλλος ήταν ένα μοντέλο συνοχής του χώρου, βασισμένο στον οικονομικό ανταγωνισμό και θεμελιωμένο πάνω στην πολιτική οικονομία. Έτσι, στο εσωτερικό τους, η μετάβαση από το ένα στο άλλο εύκολα εκφράζεται ως κίνηση από την αταξία στην τάξη, από την περιστασιακή ανάπτυξη στην ίδια τη λειτουργικότητα. Κι όμως, από μια άποψη τουλάχιστον, παραμένει κάποια σπουδαιότερη συνέχεια, που υπερβαίνει αυτές τις προφανείς διαφορές: εκείνη που σχετίζεται με τη φύση της κυρίαρχης (ουσιαστικά μηχανικής) τεχνολογίας, η οποία παρέμεινε κοινή τόσο για τη φεουδαρχική όσο και για την καπιταλιστική πόλη, ως προς τις γενικές της απαιτήσεις. Έτσι, ενώ η επιτήδευση της τεχνολογίας μεταβαλλόταν (όπως σηματοδοτεί η μετάβαση από τη βιοτεχνία στη μηχανική βιομηχανία), η αδιάκοπη επιρροή της ως γενικευμένο μέσο παραγωγής (ιδιαίτερα για τη συγκέντρωση ανθρώπων και πόρων) υπαγόρευσε τα μηχανικά όρια της πόλης και μεγάλο μέρος της βασικής της μορφής. Από ευρύτερη σκοπιά, οι προφανείς μεταβολές μεταξύ φεουδαρχικού και μοντέρνου ήταν κατ' ουσίαν ζητήματα αποτελεσματικότητας και κλίμακας, ενώ οι επιπτώσεις τους ζητήματα σχετικής επανεγκατάστασης. Εκείνο που τελικά κάνει τους δύο αυτούς τύπους πόλεων να μοιάζουν μεταξύ τους, αλλά να διαφέρουν από κάθε άλλη μορφή πόλης, προγενέστερης ή μεταγενέστερης, είναι η κοινή τους αποδοχή ότι η δομημένη μορφή πρέπει να εξυπηρετεί τις ανάγκες της παραγωγής: ότι η μορφή και η λειτουργία είναι συνυφάνες, ακόμη δε ότι η πόλη είναι η μηχανική έκφραση της αστικοποίησης. Η πόλη επανέκτησε την ελευθερία της από αυτήν τη δέσμευση μόνο μεταγενέστερα και μόνο στη μετα-μοντέρνα πόλη, με το τηλεπικοινωνιακό της πλέγμα, τόσο η λειτουργία όσο και η μορφή ξαναβρήκαν την ανεξαρτησία και την ελευ-

θερία που απολαμβάνουν πριν από τη μηχανοποίηση της κοινωνίας στη διάρκεια της φεουδαρχικής, καπιταλιστικής και βιομηχανικής καπιταλιστικής φάσης.

Αστικοποίηση: διαδικασία και μετασχηματισμός

Τέτοιες σκέψεις συνέχειας και συσχετισμού της αστικοποίησης με τη μορφή της πόλης μας οδηγούν φυσικά στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο η ιστορική γεωγραφία χαρακτηρίζεται και συνεισφέρει στην κατανόηση αυτού του ευρύτερου φαινομένου της αστικοποίησης.

Διατυπώνοντας τις θεωρίες τους για την αστικοποίηση ως ένα γενικό, υπερβατικό έως και διαχρονικό φαινόμενο, που οι ιστορικοί γεωγράφοι άντλησαν από έναν αριθμό ανόμων πηγών, αξίζει να σημειωθούν: α. οι γενικότερες ιδέες περί αστικοποίησης στην πολιτική οικονομία – ιδιαίτερα των Μαρξ και Βέμπερ, β. οι γενικές θεωρίες για την προέλευση της αστικοποίησης και για το βαθμό στον οποίο διατηρήθηκαν τα αρχικά ερεθίσματα μακροπρόθεσμα, και γ. οι γενικές θεωρίες για τις σχέσεις μεταξύ αστικών κέντρων, για παράδειγμα το πρωτοποριακό έργο του Pirenne πάνω στο ευρωπαϊκό εμπόριο μεγάλων αποστάσεων, καθώς και εκείνο για την πρωτο-βιομηχανοποίηση των Medick και Mendels⁸.

Εξάλλου, η διαμόρφωση όλων αυτών των θεωριών πραγματοποιήθηκε μέσα σ' ένα γενικότερο πλαίσιο, που προμήθευσε, τουλάχιστον μερικούς, το έργο του Polanyi, το οποίο εδραίωσε τους κύριους μετασχηματισμούς που έλαβαν χώρα στην ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας⁹. Η αποστολή της ιστορικής γεωγραφίας ήταν να εξακριβώσει το βαθμό στον οποίο η αστικοποίηση μπορεί να περιληφθεί σ' αυτές τις μεταβάσεις. Υπενθυμίζουμε ότι ο Polanyi διατύπωσε μια μετάβαση δύο φάσεων ανάμεσα σε τρία καθεστώτα: δηλαδή, από τις ισονομικές / ανταποδοτικές οικονομίες προς τις αξίας χρήσης των προϊστορικών χρόνων προς τις διαβαθμιζόμενες/αναδιανομητικές/κοινωνικές ιεραρχίες της φεουδαρχίας, και εν συνεχεία στις διαστρωματωμένες/καπιταλιστικές οικονομίες της αγοράς και της ανταλλαγής. Η πρώτη από αυτές τις μεταβάσεις ήταν εκείνη που δημιούργησε τις πρώτες πόλεις, καθώς η τάση προς την ανισότητα, η συσσώρευση πλεονάζοντων και την κοινωνική ανακατανομή αυτού του πλεονάζοντος παρήγε τόσο τα υλικά όσο και τον πλούτο για να τροφοδοτεί και να αποβεί απαραίτητη μια συγκεντρωτική δομημένη μορφή. Εδώ η καθιέρωση, με οποιοδήποτε μέσο, της συλλογικής εισφοράς, που είναι ουδενδεδεμένη με το θεσμό της κοινωνικής ανισότητας, δημιουργήσε εκτεταμένους διαχωρισμούς, έτσι ώστε η νέα κοινωνική διαφοροποίηση μεταξύ ελίτ και μη ελίτ να αντικαθρεφτίζεται γεωγραφικά στη νέα διαίρεση αστικό/αγροτικό. Η δεύτερη μετάβαση, η αυξανόμενη κεφαλαιοποίηση της κοινωνίας και η εμπορευματοποίηση των πόρων της– ήταν εκείνη που έδωσε στην αστικοποίηση τον αυξημένο της δυναμισμό,

την εδαφική της λογική και την τεχνικά καθορισμένη μορφή της (βλέπε άνω).

Μπορεί να υποστηριχθεί, όμως, ότι η πρώτη μετάβαση, δηλαδή η αρχική ώθηση προς την αστικοποίηση, ήταν εκείνη που προσέδωσε στην πόλη τον πραγματικό ανιστορικό χαρακτήρα της: τη μονιμότητά της, που, αν και μεταβλήθηκε επιφανειακά αργότερα, δεν χάθηκε ποτέ. Συνεπώς, μεγάλο μέρος της διαμάχης στην ιστορική γεωγραφία αφορούσε τα εξής ερωτήματα: για ποιο συγκεκριμένο λόγο συντελέστηκε αυτή η μετάβαση και ποιο ήταν το χαρακτηριστικό γνώρισμα που προσέδωσε στη διαδικασία της αστικοποίησης. Οι θεωρητικοί της οικονομίας (Harvey¹⁰) έδωσαν έμφαση στην παραγωγή και τη συγκέντρωση του πλεονάσματος, συμπεραίνοντας ότι η αστικοποίηση είναι ένας τρόπος παραγωγής ο θεωρητικοί της κοινωνιολογίας (Mumford¹¹) έδωσαν έμφαση στην ανάπτυξη δυναστικών οικογενειακών ομάδων, που βασίστηκαν με τη σειρά τους πάνω στη μετάβαση από τον κινήσι-συνεχόμενη στη μόνιμα εγκατεστημένη γεωργία, συμπεραίνοντας ότι η αστικοποίηση αποτελεί θεσπισμένη κοινωνική ανισότητα: οι τεχνοκράτες (Wittfogel¹²) τόνισαν τη σπουδαιότητα των κοινωνικών συγκεντρωτικών εφευρέσεων (ιδιαίτερα τις νέες μεθόδους ελέγχου των υδάτων), συμπεραίνοντας ότι η αστικοποίηση είναι τεχνική πρόοδος κοινωνικά θεσπισμένη: ενώ οι θεωρητικοί του πολιτισμού (Wheatley¹³) υπογράμμισαν τη δημιουργία ενός συγχωνευτικού συστήματος δοξασίων και την εξέλιξη ενός ιερατείου, συμπεραίνοντας ότι η αστικοποίηση είναι μια

συμβολική αναπαράσταση του ιερού χώρου.

Με άλλα λόγια, το σημαίνον κεντρικό ερώτημα για τους ιστορικούς γεωγράφους παραμένει το κατά πόσον η πόλη στην αρετηρία της ήταν (και έχει παραμείνει έκτοτε) πρωταρχικά: α. ένα οικονομικό φαινόμενο (μία μέθοδος συσσώρευσης πλεονάσματος, απόσπασης και κατανώ-σης), β. ένα πολιτικό φαινόμενο (ένα εργαλείο εδαφικού ελέγχου, καθώς και μια μεθόδευση για την οργάνωση μιας άνοσης κοινωνίας), γ. ένα κοινωνικό φαινόμενο (ένα μέσο συνένωσης και συσχετισμού ως μέρος της φυσικής εξάπλωσης ενός κοινωνικοποιημένου πληθυσμού), ή δ. ένα πολιτισμικό φαινόμενο (η ύψιστη έκφραση –και ιδιαίτερα, μορφολογικά και αρχιτεκτονικά– μιας πολιτισμένης (πόλις, λατιν. *civitas*), αστικής (άστυ, λατιν. *urbs*) κοινωνίας).

Είναι λοιπόν φανερό ότι η τελική σπουδαιότητα αυτών των θεωριών των αστικών προελεύσεων έγκειται λιγότερο στο βαθμό κατά τον οποίο προβλέπουν ή επεξηγούν μια συγκεκριμένη γεωγραφία της πόλης (σε σχέση είτε με τη μορφολογία του χώρου είτε με την εξάπλωση της στο χώρο και το χρόνο) και περισσότερο στο βαθμό που υπαινίσσονται έντονα τη θέση της αστικοποίησης στην κοινωνική ζωή. Στο μέτρο που οριζόμενες από αυτές θεωρούν ότι η ισχύς της αστικοποίησης είναι ιδιαίτερα συμβολική (όσο είναι και υλική), προμηνύουν πιο πρόσφατες, μεταμοντέρνες θεωρίες της πόλης. Στο μέτρο που επιμένουν στην καθιέρωση μιας κτιμμένης μορφής της πόλης, επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό ότι το αστικό επίτευγμα έφθασε στο ύψιστο ση-

8. Richard Estes, 1936, "Gordon's Gin" (ιδιωτ. συλλογή).

μείο του κατά την πρώιμη μοντέρνα και τη μοντέρνα περίοδο, όταν η αρχιτεκτονική, η χωρική διάρθρωση, και η οργανωμένη λειτουργία βρέθηκαν σε τέλεια σύνθεση. Δεν ήταν συμπτωματικό το γεγονός ότι στο μεγαλύτερο μέρος της Βόρειας Ευρώπης από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα, και σε μεγάλο μέρος του υπολοίπου κόσμου τον 19ο και τον 20ό, οι έννοιες της πόλης, του αστικού και πάνω απ' όλα της αστικοποίησης συγχωνεύτηκαν και συνταιριάστηκαν.

Το τέλος της αστικοποίησης: ο μετα-μοντερνισμός και η πόλη

Τα ανωτέρω υποδηλώνουν ότι η παρακμή της πόλης, η παρακμή του καπιταλισμού (και κάποι-οι θα υποστηρίξουν: η παρακμή της κοινωνίας) αποτελούν μέρη μιας συνδεδεμένης συνεχούς

σειράς, και τέτοιες ιδέες ενδυναμώθηκαν πρόσφατα, καθώς η ιστορική γεωγραφία έστρεψε το ενδιαφέρον της προς την πόλη στους μετα-μοντέρνους καιρούς. Με αυτήν τη στροφή ήρθε αντιμέτωπη με το προφανέστερο γνώρισμα των τελευταίων δεκαετιών: το γεγονός ότι η ρωμαλέα πόλη της ιστορίας έχει μεταβληθεί στον προβληματικό ασθενή του σύγχρονου κόσμου. Αλλά αν τα προβλήματα της πόλης, όπως τα προβλήματα του καπιταλισμού, του οποίου είναι τόσο εύλογα τμήμα, παραμένουν προφανή και ανησυχητικά, γεννιούνται ακόμη ερωτήματα για το κατά πόσον η παρακμή της κτισμένης πόλης σηματοδοτεί και την παρακμή –ακόμη και το τέλος– της ίδιας της αστικοποίησης. Άραγε είναι και οι δύο –με αυτήν την έννοια τουλάχιστον– και πάλι τόσο συνυφασμένες, ώστε οι ιδιες δυνάμεις που απειλούν τη μία να απειλούν με παράλυση και την άλλη;

9. Charles Sheeler, 1883.
"Παράθυρα" (Νέα Υόρκη).

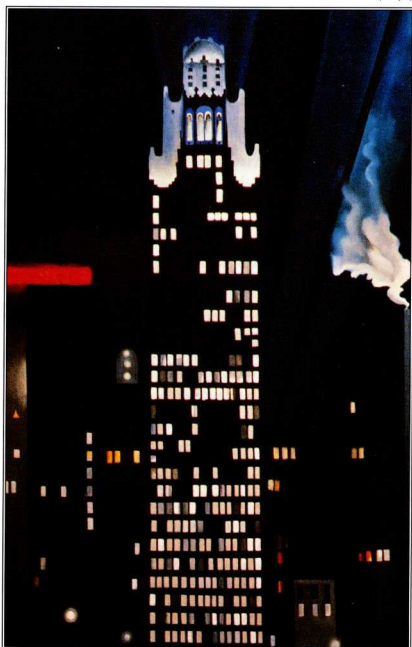

Για την ακρίβεια, υπάρχουν λόγοι να αμφισβητήσουμε μια τέτοια πρόγνωση. Σίγουρα η πόλη ασθενεί: όχι μόνο με περιβαλλοντικά κριτήρια (ρύπανση, συμφόρηση και αταξία), αλλά και με κοινωνικά και οικονομικά (εισοδηματικές και δημοσιονομικές κρίσεις, δυσλειτουργικότητα, κοινωνική παρακμή, εγκληματικότητα). Επίσης, σίγουρα δεν μπορούμε πια να θεωρούμε την πόλη ως το επιστέγασμα του ανθρώπινου επιτεύγματος, όπως ήταν για την Αναγέννηση, και ακόμη, κατά διαφορετική έννοια, για τη Βιομηχανική Επανάσταση (ο Benjamin Disraeli ήταν εκείνος που ισχυρίστηκε: "αν κατανοηθεί σωστά, το Μάντσεστερ είναι εξίσου μεγάλο ανθρώπινο επίτευγμα όσο και η Αθήνα"). Μοιάζει όμως μάλλον να είναι το σύμβολο του παγκόσμιου κεφαλαίου που τρελάθηκε: καρκινώδης, ανίατη και τελικά, ίσως, ακόμη και εκτός τόπου. Κι όμως, αυτό σημαίνει βέβαια ότι αδυνατούμε

να αναγνωρίσουμε πως πρόκειται απλά για μια ακόμη μεταμόρφωση και να αναγνωρίσουμε ένα άλλο αποβληθέν δέρμα, από το οποίο το δυναμικό πλάσμα έχει πάλι αποχωρήσει προ πολλού. Η πόλη μπορεί να πεθάνει, αλλά η αστικοποίηση (σε όποια μορφή κι αν τη δούμε) συνεχίζει να ζει. Στους υπολογιστές των χρηματιστικών γραφείων και οικονομικών συναλλαγών (αυτό που στην επιχειρηματική γλώσσα αποκαλούμε "το Σίτυ"), στην τηλεπικοινωνιακή-ηλεκτρονική οδό υπερταχείας πληροφορίας, στις τεταρτογενείς δραστηριότητες των μη δεσμευμένων χωρικά συναλλαγών, η αστικοποίηση ευδοκμεί απλώς υπό άλλη μορφή. Η οικονομική συναλλαγή, η απόσπαση του πλεονάσματος, η κοινωνική αδικία, η συμβολική παραγωγή, η τεχνολογική πρόοδος, η ανθρώπινη αλληλεπίδραση—αυτά τα βασικά στοιχεία που δημιούργησαν την αστικοποίηση—συνεχίζουν υπό

10. George Grosz, 1893-1959, "Σκηνή δρόμου στο Βερολίνο" (δ. συλλογή).

11. Georgia O' Keeffe, 1887-1986, "Radiator Building" (Νόσφι).

νέες μορφές και με τον ίδιο δυναμισμό, όπως πάντα.

Συμπέρασμα: επιστροφή στις αρχές

Οι αρχαιότερες αστικές κοινωνίες είχαν μόνον υποτιμημένες πόλεις: μόνο μερικές δομημένες μορφές. Η δύναμη της αστικοποίησης δεν απέδρεσε από την υλικότητα της, ούτε ακόμη κι από την αμυντική της ικανότητα, αλλά από τη συμβολική της ισχύ, την ικανότητα της να ενώνει και να οδηγεί προς έναν κοινό σκοπό τα μέχρι τότε άτομαστικά στοιχεία της μόνιμα εγκαταστημένης αγροτικής κοινωνίας. Ναοί, ανάκτορα και σταυροειδείς δεν ήταν παρά οι ιερές και κοσμικές εκφάνσεις αυτού του σκοπού: οι αναπαραστάσεις αυτού του αστικού πνεύματος. Η μετα-μοντέρνα πόλη έχει κι αυτή τα σύμβολά της, τους διαφορετικούς αστικούς νύκτους. Το μέλλον της ιστορικής γεωγραφίας εδύεται στην παραδοχή αυτού του γεγονότος, στη μελέτη της ισχύος της αστικοποίησης σε όλες τις εκφάνσεις της και στην αναγνώριση των θεμελιωδέστερων ιδιοτήτων της. Όπως είπε ο Louis Mumford¹⁴ στον τελευταίο ορισμό της αστικοποίησης που πρότεινε ποτέ: "η πόλη είναι μια συλλογική επίσημη για να κάνει να λειτουργούν παράλογα συστήματα και για να δώσει σε εκείνους, που είναι στην πραγματικότητα θύματα της, τη ψευδαίσθηση ότι βρίσκονται στην κατ'εξοχήν κορυφή του ανθρωπίνου επιτεύγματος."

Σημειώσεις

* **αστικοί** = (ως ουσιαστικό) μέρος της ιστορικής μεθόδου, που έχει ως αντικείμενο την αναζήτηση πηγών και τομηνίων (εγκυκλιόποιδα Παν-Ανα-Μπρά).

1. Βλ. επίσης για παράδειγμα: H. Carter, *An Introduction to Urban Historical Geography* (Arnold), London, 1963. J. E. Vance, *This Scene of Man: The Role of the City in the Geography of Western Civilization* (Harper and Row), New York, 1977. και D. Harvey, *Social Justice and the City* (Johns Hopkins University Press), Baltimore, 1973.
2. H. E. Park, E. W. Burgess and R. D. McKenzie, *The City* (Chicago University Press), Chicago, 1925. H. Hoyt, *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities* (Federal Housing Administration), Washington, D.C., 1939.
3. G. Sjoberg, *The Pre-Industrial City* (Free Press), New York, 1960. Βλ. επίσης M. Billings, in H. J. Johnston, ed., *The Dictionary of Human Geography* (Arnold), London, 1986 (2η έκδοση).
4. D. Harvey, *The Urbanisation of Capital* (Blackwell), Oxford, 1985, και *Consciousness and the Urban Experience* (Blackwell), Oxford, 1985. Βλ. επίσης M. Castells, *The Urban Question: A Marxist Approach* (Arnold), London, 1977.
5. J. E. Vance, "Land assignment in the pre-capitalist, capitalist and post-capitalist city," *Economic Geography* 47, 1967, σσ. 101-120.
6. P. Clark and P. Slack, eds., *Crisis and Order in English Towns 1500-1700* (Routledge and Kegan Paul), London, c.197.
7. L. Leontidou, *The Mediterranean City in Transition* (Cambridge University Press), Cambridge, 1990.
8. H. Pirenne, *Medieval Cities* (Princeton University Press), Princeton, 1925. Βλ. επίσης J. Langton and G. Hoppe, "Town and country in the development of early modern Western Europe", *Historical Geography Research Series* 11, 1983 (Geobooks), Norwich. J. de Vries, "Patterns of Urbanism in pre-industrial Europe." in H. Schmal, ed., *Patterns of Urbanism since 1500* (Croom-Helm), London, 1981, σσ. 7-106. και: F. Mendels, "Proto-Industrialisation: The first phase of the industrial process", *Journal of Economic History* 32, 1972, σσ. 241-261.
9. K. Polanyi, *The Great Transformation* (Farrar), 1944.
10. D. Harvey, *Social Justice and the City*.
11. L. Mumford, *The City in History: Its Origins, Transformations and Its Prospects* (Secker and Warburg), London, 1961.
12. K. Wittfogel, *Oriental Despotism* (Yale University Press), New Haven, 1957.
13. P. Wheatley, *Pivot of the Four Quarters* (Edinburgh University Press), Edinburgh, 1971.
14. L. Mumford, *The City in History*, σ. 289.

The City, Urbanism and the Study of Historical Geography

M. Billings

Historical geographers with urban interests have been concerned with two interrelated issues: that of the city itself (its manifest built form) and that of the more general concept of urbanism (the general economic, social, political and cultural process which the built form of the city variously represents and expresses). In terms of the city itself, two opposite views have emerged: that of its morphology (its spatial arrangement) and that of its social and economic function. Debate has surrounded both the nature of these two and the extent to which, variously over time, either has been dominant. Capitalising on David Harvey's notion that the single greatest continuity in the history of urbanism is that of urbanism as a mode of production (the city as the organiser and geographical focus of surplus production, surplus accumulation and variously, under feudalism and capitalism, of surplus redistribution or market exchange), historical geographers have been anxious to establish precisely how such expressions have been manifested under different technological demands.

This has led them in different directions. Some have sought to see how increasingly large and sophisticated cities organised their own space and internal functions, and have charted the rise of the ordered city in which segregation and the articulation of functions has led to an increasingly coherent pattern of spatial display. Such models have drawn not only upon economic theories of land-market organisation, in which the underlying urban spatiality as well as the dominant land-market forces determined the functions which it is forced to sustain, but also upon theories of Social Darwinism which have sought to explain the distribution of different population groups, social classes and life-cycle related migration. From such materials, historical geographers have fashioned spatially dynamic models of the modern industrial city as well as the pre-industrial city. Although controversy continues over the latter, based upon the division between those who envisage the feudal city as being constructed upon an actively negotiated land market, and those who believe its order and arrangement stemmed from more socially-based (i.e., more strictly feudal) considerations. All these approaches to the form of the city emphasises its dynamically changing nature. Others have sought to interpret the pattern of urban distribution and the links—at first local, then regional and ultimately national and international—which have both sustained urbanism, increasingly disconnected it from its intimate relationship with the local hinterland, and, through exchange, forged new nation-states and new international polities. Here theories both of diffusion through transport and communication improvements (not least in the modern era the telecommunicable functions of the urban network) and of hierarchical dominance have encouraged a wider focus in terms of spatial scale and urban influence.

These two approaches: form versus function and intra-urban versus inter-urban perspectives have been complemented by a much more general argument concerning the fundamental nature of urbanism, irrespective of period or place. Here competing theories of urbanism (from origins to the present) exist: as an economic phenomenon (a mode of surplus extraction and redistribution); a social phenomenon (a means of organising a collectivised but unequal civil society), a political phenomenon (the control of urban networks, of the nation state as well as everyday lives) and a cultural phenomenon (the expression and representation of symbolic knowledge). Recent comparisons between the decline of the physical city and the contrasting vigour of urbanism in the post-modern period serve only to highlight the extent to which form and function, as well as the city and urbanism (the control of urban networks during the early modern and modern periods in Western Europe and are now fracturing apart once again. Finally, historical geography's willingness to engage in the widest historical perspective—from urban origins in 5,000 BC to the present globalised urbanism of the post-modern period—has ensured that the place of the city and urbanism within geographical study has remained controversial, subject to constant re-interpretation and uniquely stimulating.

M.B.